

УДК 340.1

О. І. Деменко

СТУДЕНТСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Встановлено та проаналізовано особливості студентства як окремої соціальної групи. Зроблено висновок про те, що правосвідомість студентства обумовлена специфічними рисами цієї соціальної групи.

Студентство становить достатньо велику суспільно-демографічну групу в Україні. Воно, на відміну від інших соціальних груп, швидше оволодіває новими знаннями, професіями і спеціальностями, необхідними в умовах трансформації суспільства, є головним носієм інтелектуального та фізичного потенціалу нації, виступає, по суті, єдиним джерелом поповнення трудових ресурсів нашої держави.

Як відносно самостійна соціальна група, студентство є суб'єктом групової правосвідомості. У свою чергу, саме правосвідомість студентської молоді являє собою основний чинник

© Деменко О. І., 2011

формування її правової поведінки та поряд із іншими факторами впливає на вчинки студентів, визначаючи їх правомірність і неправомірність. За таких умов, на нашу думку, особливої актуальності набувають питання специфіки формування та функціонування правової свідомості студентства як окремої соціальної групи.

У науковій літературі загальнотеоретичними питаннями правосвідомості займалися Н. А. Бура, М. М. Вопленко, Н. А. Гранат, Ю. М. Грошевий, О. А. Лукашева, І. Ф. Рябко, В. О. Семків, М. Я. Соколов, І. Є. Фарбер, В. О. Чефранов та ін. Окремі питання свідомості та правосвідомості розглядалися у роботах Т. А. Зеленської, Д. О. Квятковського, Н. Ю. Коваленко, І. С. Кона, В. В. Орлової, О. Е. Схопчика та ін. Разом з тим слід підкреслити, що вказані роботи аналізують або окремі аспекти свідомості студентської молоді, або у межах більш загальних питань частково торкаються питання правосвідомості студентів, що свідчить про фрагментарність та відсутність комплексного підходу до дослідження даної проблеми. Виходячи з цього, у статті ми поставили за мету визначити особливості студентства як суб'єкта (носія) правосвідомості.

Огляд наукової та енциклопедичної літератури свідчить про те, що студентство є специфічною соціальною групою з особливими умовами життя, праці і побуту, соціальною поведінкою і психологією, системою ціннісних орієнтацій, специфічною субкультурою, яка виявляється в характері праці (навчання), пізнання, спілкування, організації життєдіяльності, якості і способі життя [1; 2, с. 131]. Тобто студентство є окремою соціальною групою, яка складається з представників молодого покоління, що навчаються у вищих навчальних закладах і мають власні погляди на суспільні явища. Характерним для періоду студентства є те, що саме у цей проміжок часу формується особистість людини, яка безпосередньо пов'язана з її свідомістю, а отже, і правосвідомістю.

У зв'язку з цим, а також зважаючи на те, що правосвідомість студентства є одним із видів групової правової свідомості, маємо підстави припустити, що на формування юридичної свідомості студентської молоді впливає її соціальне середовище, і специфічні риси студентства як соціальної групи обумовлюють особливості правосвідомості. У цьому аспекті, на нашу думку, цілком доцільно встановити та проаналізувати характерні риси студентства і визначити їх вплив на формування та функціонування правової свідомості цієї соціальної групи.

Однією з особливостей студентської молоді, яка дає підстави визнавати її як окрему соціальну групу, є те, що студентство об'єднано спільного роду діяльністю – навчанням. Цей факт

свідчить про належність студентства до певної соціально-професійної групи, яка характеризується власним суспільним становищем, роллю і статусом, що мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного устрою, культури та притаманних даному суспільству закономірностей соціалізації. Так, відповідно І. С. Кон, характеризуючи студентську молодь, акцентує увагу на тому, що провідною діяльністю для студентів стає трудова, бо хоча навчання продовжується, воно набуває вже ознак не загальної освіти, а спеціалізованої, професійної. Тому навчання у вищому навчальному закладі сприймається як специфічний вид трудової діяльності [3].

У процесі такого навчання студентська молодь накопичує певний соціальний досвід, тобто проходить один із етапів процесу соціалізації. При цьому слід відмітити, що соціалізація – є історично обумовленим, здійснюваним у діяльності та спілкуванні процесом і результатом засвоєння індивідом соціального досвіду, який проходить на дотрудовій і трудовій стадії і здійснюється через соціальні інститути (сім'я, школа, вуз, трудовий колектив тощо) [4, с. 332; 5, с. 235–241]. Таким чином, зазначене свідчить про те, що процес навчання у будь-якому з ВНЗ України характеризується і паралельно супроводжується процесом соціалізації студента.

Правова соціалізація є одним із різновидів соціалізації як процесу адаптації до умов існування у соціумі. Специфіка правової соціалізації людини полягає у тому, що вона (соціалізація) являє собою складний процес включення індивіда в систему правових відносин суспільства і засвоєння ним конкретних юридичних і соціальних норм, у ході якого відбувається адаптація та інтеріоризація соціально-правового досвіду [6, с. 147].

Якщо розглядати правову соціалізацію взагалі, то, на наш погляд, необхідно звернути увагу на те, що цей процес спрямований на розуміння і засвоєння правових норм, на формування здатності до усвідомленої діяльності в суспільному житті на основі засвоєння особистістю правових приписів, на виникнення внутрішньої мотивації, що орієнтує людину на їх виконання [7, с. 77–78].

Орієнтуючись на зазначене, уявляється необхідним зробити декілька модифікованих тверджень стосовно впливу правової соціалізації студентства на його правосвідомість. По-перше, правова соціалізація безпосередньо пов'язана з процесом формування правосвідомості. По-друге, напрями правової соціалізації студентства відповідають структурним елементам її правосвідомості. Так, приміром, розуміння і засвоєння правових норм, як напрям правової соціалізації, безпосередньо пов'язано з таким елементом психологічної сторони правосві-

домості, як інтелектуально-раціональний елемент. Виникнення внутрішньої мотивації, що орієнтує людину на виконання на основі засвоєння особистістю правових приписів, впливає на вольовий елемент психологічної сторони юридичної свідомості.

Зважаючи на те, що базовим елементом психологічної сторони правосвідомості є когнітивний елемент [8, с. 250], ми вважаємо, не виникає сумнівів у тому, що основним шляхом формування інтелектуально-раціонального елемента правосвідомості особистості у процесі правової соціалізації виступає навчання, завдяки якому людина отримує конкретні правові знання. Виходячи з цього, цілком логічно припустити, що, приміром, студенти юридичних інститутів, університетів отримують і засвоюють базові правові знання у процесі навчання саме в вищому навчальному закладі, тобто у роки студентства. Так, О. Е. Схопчик відмічає, що саме в результаті спеціального навчання людина засвоює систему знань про право та закон, їх роль і призначення в життєдіяльності суспільства, основи адміністративного, кримінального, трудового, цивільного права, про сутність і зміст юридичної відповідальності, права, свободи та законні інтереси людини тощо. У процесі навчання формуються погляди та уявлення про різні явища соціально-правової дійсності [9, с. 100]. Зазначене дає підстави наголосити, що «основа» правосвідомості студентів майбутніх юристів формується у процесі навчання у ВНЗ.

Нагомість студенти, які здобувають освіту у вищих навчальних закладах за іншими спеціальностями та спеціалізаціями, отримують лише мінімальний набір правових знань безпосередньо у процесі навчання у ВНЗ. Зазвичай, подальший розвиток їх правосвідомості, уявлення про правову дійсність обумовлені процесом життєдіяльності, власною ініціативою та старанністю, спілкуванням із іншими людьми, засобами масової інформації тощо.

У даному контексті, на нашу думку, заслуговує на особливу увагу думка О. Е. Схопчика про те, що у процесі навчання (і у вищому навчальному закладі також) необхідно формувати в людини не просто елементарні знання та уявлення про правову дійсність, а саме знання про хибність романтики злочинного способу життя, про те, що навчання і труд – це основа самореалізації, про труднощі життя людини, яка скоїла злочин, про можливості й перспективи законослухняного способу життя і т. ін. [9].

Наведене твердження набуває особливої актуальності для сучасної студентської молоді, яка значною мірою виховується в атмосфері духовного зuboжіння, спустошення, бездушності, аморальності, зневаги до батьків, невіри в майбутнє. Крім цього, відсутність можливості заробити необхідні кошти на життя

та пропаганда засобами масової інформації культу сили і легкого успіху сприяють переоцінці молоддю моральних цінностей, стимулюють у студентському середовищі всюдозволеність, культ грошей, розкутість, яка межує із розпущеністю. Все зазначене, а також поширення у суспільстві правового нігілізму та скептичного ставлення до таких цінностей, як громадянськість, патріотизм, соціальна відповідальність, обумовлює потенційну готовність молоді до вчинення правопорушень, підвищення її терпимості до порушення юридично-правових заборон.

Враховуючи викладене та зважаючи на те, що ціннісні орієнтації спрямовують і регулюють поведінку особистостей у соціумі [4, с. 332; 10, с. 179], а також безпосередньо пов'язані з вольовим елементом психічної складової правосвідомості, необхідно відзначити, що ціннісні орієнтації є визначальним аспектом правосвідомості студентства. Звідси випливає: ціннісні орієнтації студентства як соціальної групи є однією з її особливостей. Тобто, інакше кажучи, студентство характеризується специфічною системою цінностей.

Огляд психологічної та соціологічної літератури свідчить про те, що у студентському молодіжному середовищі на сьогодні не сформовано стійке ціннісне поле. Для ціннісних орієнтацій сучасної молоді характерні такі риси, як полярність суджень, розплавчастість моральних позицій, більша орієнтація на матеріальні блага, ніж на духовні цінності та ідеали, слабкий інтерес до загальнолюдських проблем, відсутність однозначних для більшості молоді сфер життя.

Слід окремо відмітити, що характерним для сучасного молодого покоління є те, що в багатьох аспектах воно ще до кінця не визначилось у своїх пріоритетах. Воно вільне від певних моральних норм, цінностей та ідеалів, але, в той самий час, спроможне сприймати нові [11, с. 239].

З огляду на зазначене, маємо підстави визнати систему цінностей студентства «відкритою», не стійкою та остаточно не сформованою. Показово, що вчені-психологи підтверджують і пояснюють цей факт віково-демографічним чинником формування ціннісних орієнтацій, який пов'язаний із певним віком (17–28 років), із соціальним статусом і певною мірою залежністю студентської молоді від опіки з боку суспільства і держави. Так, на думку Т. П. Артимонової, вікові характеристики студентства обумовлюють подвійність і ще неміцність засвоєння цінностей і норм. Ціннісні орієнтації для даної соціальної групи ще не стали внутрішнім законом, а вчинки до певної міри стимулюються страхом перед покаранням [12].

На наш погляд, необхідно звернути увагу на те, що такого роду нестійкість ціннісних орієнтацій студентства виступає як

позитивним, так і негативним чинником у процесі формування правосвідомості представників молодого покоління. Так, позитивною стороною гнучкості цінностей студентства є те, що свідомість (відповідно правосвідомість як одна з форм свідомості) молодій людині широко відкрита для сприйняття нових знань ціннісної спрямованості. При цьому слід підкреслити, свідомість відкрита для сприйняття нових ціннісних знань як позитивного, так і негативного характеру.

Таким чином, система цінностей студентства є нестійкою та перебуває на стадії формування, а це є підставою для визнання однією з основних характеристик цієї соціальної групи її «пограничності». «Пограничність» робить студентство найдинамічнішою частиною суспільства, яка реагує на щонайменші зміни в його структурі, на його політичні й економічні трансформації, швидко уловлює нові тенденції в культурі. Той факт, що студентство оперативніше, ніж інші прошарки молодіжної частини суспільства, відгукується на нові віяння в моді, літературі, кіно, музиці, свідчить про його крайню сприйнятливість до нового, що в свою чергу проявляється в ціннісних орієнтаціях [12] та специфічній субкультурі цієї соціальної групи.

Звернімо окремо увагу на те, що студентство поряд зі специфічною системою цінностей володіє власною субкультурою. При цьому факт існування субкультури студентства обумовлений саме специфічністю інтересів, особливістю ціннісно-нормативної системи регуляції поведінки студентів. А це, у свою чергу, сприяє створенню студентською молоддю власних культурних артефактів, таких, як сленг, фольклор, традиції, звичаї, групова символіка, а також обумовлює формування специфічної групової свідомості цієї соціальної групи.

Усередині студентства як соціально-демографічної групи існує велика кількість неформальних угруповань, приміром «хіпі», «металісти», «байкери» і т. ін. Характерним для цих неформальних угруповань є те, що вони мають свої цінності, які певною мірою відрізняються від загальноприйнятих, специфічну манеру спілкування, стиль поведінки й одягу, певний спосіб мислення та світосприйняття. Зазначене, у свою чергу, свідчить про те, що: по-перше, неформальні об'єднання студентської молоді володіють специфічною груповою правосвідомістю, яка обумовлена особливостями тієї чи іншої субкультури; по-друге, студентська субкультура є складним системним явищем і складається з достатньо великої кількості різновидів субкультур неформальних об'єднань усередині цієї соціальної групи.

У даному контексті, на нашу думку, окремо слід звернути увагу на те, що ставлення студентської молоді до культури може мати і девіантний, «відхилений» субкультурний характер.

Традиційні культурні цінності у такому випадку втрачають свій соціальний, гуманістичний, естетичний статус. Вони можуть замінюватися псевдо-цінностями, формуючи новий вид субкультури – кримінальну субкультуру. У свою чергу, факт існування неформальних об'єднань студентської молоді з кримінальною субкультурою обумовлює викривлення правосвідомості деякої її частини, створює передумови для молодіжної злочинності.

Специфіка субкультури студентства та нестійкість його ціннісних орієнтацій деякою мірою обумовлені віково-демографічним чинником цієї частини молоді, у зв'язку з чим цілком логічно, на нашу думку, до ознак студентства як соціальної групи віднести і її вікову характеристику. Іншими словами, треба зазначити: крім того, що студентство – соціально-професійна група, це також і *соціально-вікова група*.

Огляд наукової літератури свідчить про те, що, на думку більшості дослідників, студентство охоплює віковий період 18–25 років або 17–23 років [2, с. 132].

На перший погляд, вказаний факт є цілком справедливим, адже студентом ВНЗ особа стає, як правило, після закінчення школи. Відповідно факт закінчення загальноосвітньої школи I–III ступенів, у більшості випадків, збігається з моментом досягнення особою 17–18-річного віку. Разом з цим, якщо визначати вік такої соціально-демографічної групи, як студентство, з позицій законодавця, то необхідно проаналізувати окремі положення Закону України від 17 січня 2002 р. «Про вищу освіту».

Згідно зі ст. 53 цього Закону студентом є особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів [14]. При цьому положення ст. 25 Закону України від 17 січня 2002 р. «Про вищу освіту» містять вичерпний перелік типів вищих навчальних закладів України, до яких законодавець відносить: університет, академію, інститут, консерваторію, коледж, технікум (училище) [14]. Звернімо увагу на те, що студентом коледжу чи технікуму (училища) особа може стати після закінчення 9 класів загальноосвітньої школи, а отже, у 15–16 років. Тобто особи, які навчаються у вищих начальних закладах II рівня акредитації, являють собою одну зі складових студентства, що дає нам підстави відмітити: нижній поріг вікових меж студентства є нижчим, ніж 17–18 років.

Аналізуючи положення Конституції України, зазначимо, нормативно-правовий акт вищої юридичної сили нашої держави надає кожному громадянину право на освіту (ст. 53 КУ). Згідно зі ст. 24 Конституції всі громадяни мають рівні конституційні

права і свободи, а отже, і рівне право на однакову можливість реалізації свого права на освіту [15].

Виходячи з положень зазначених вище нормативно-правових актів, вважаємо доцільним підкреслити, що Конституція України та Закон України «Про вищу освіту» не містять положень, які б пов'язували статус студента з якимись віковими ознаками. Більше того, статті цих нормативних актів дають нам підстави констатувати, що всі громадяни мають рівне право на освіту, тобто можливість навчатися у ВНЗ та отримати вищу освіту, а отже, бути зарахованим до лав студентства має кожна особа, незалежно від віку. Таким чином, викладене свідчить про те, що верхня вікова межа студентства не обмежується 25 роками, а залежить від суб'єктивних та об'єктивних обставин особи, що вступає на навчання до ВНЗ.

За таких умов, на нашу думку, твердження, що студентство охоплює віковий період від 18 до 25 років, слід визнати не у всіх випадках коректним і таким, що потребує уточнення.

На підставі вищевикладеного, а також враховуючи, що студентство є складовою частиною молоді, вважаємо цілком доцільним розширити вікові межі цієї соціально-демографічної групи і зазначити, що, як правило, вона охоплює віковий період від 15 років до 28 років. Проте окремо зауважимо, що запропонована вікова характеристика студентства не є універсальною, вона характерна для більшості студентів денної форми навчання.

Таким чином, підсумовуючи все вищевикладене, маємо підстави зазначити: по-перше, студентство є окремою соціальною, віковою та соціально-професійною групою; по-друге, певна цілісність і самостійність по відношенню до інших соціальних груп студентської молоді характеризується її специфічними віковими характеристиками, соціально-психологічними рисами, системою цінностей, субкультурою, яка виявляється в характері праці (навчання), пізнання, спілкування, організації життєдіяльності, в якості і способі життя; по-третє, як окрема соціальна група, студентство є самостійним носієм (суб'єктом) правосвідомості, що, у свою чергу, обумовлена її специфічними рисами.

Список літератури: 1. Соціологічна енциклопедія – [уклад. В. Г. Гордяненко]. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с. 2. Зеленська Т. А. Особливості ідентифікаційної матриці студентської молоді / Т. А. Зеленська // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2011. – Т. XIII, ч. 1. – С. 128–135. 3. Кон И. С. Психология старшеклассника / Кон И. С. – М. : Просвещение, 1980. – 192 с. 4. Краткий психологический словарь / [сост. Л. А. Карпенко] ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с. 5. Корнев М. Н. Соціальна психологія : підручник / М. Н. Корнев,

А. Б. Коваленко – К. : Вища школа, 1995. – 628 с. **6.** Оверченко А. І. Правова соціалізація як процес становлення правосвідомості особи / А. І. Оверченко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України : у 12 т. – 2010. – Вип. 9. – С. 146–154. **7.** Орлова В. В. Особенности правовой социализации молодежи / В. В. Орлова // Успехи современного естествознания. – 2009. – № 9. – С. 77–78. **8.** Шульга А. М. Теорія держави та права : книга-конспект / Шульга А. М. – Х., 2010. – 260 с. **9.** Схопчик О. Э. Формы воспитательно-профилактической работы по формированию правосознания несовершеннолетних / О. Э. Схопчик // Прикладная юридическая психология. – 2009. – № 2. – С. 97–103. **10.** Столяренко А. М. Психологические приемы в работе юриста / А. М. Столяренко. – М. : Юрайт, 2000. – 288 с. **11.** Квятковский Д. О. Аксиологические особенности гуманистических идеалов украинской молодежи / Д. О. Квятковский // Наука. Релігія. Суспільство. – № 3. – 2009. – С. 235–241. **12.** Артимонова Т. Архітектоніка цінностей сучасної української молоді та студентів [Електронний ресурс] / Тетяна Артимонова // Вісник Інституту розвитку дитини. – 2011. – № 14. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_14/PDF/4.pdf. **13.** Коваленко Н. Ю. Правосвідомість студентської молоді в сучасний період / Н. Ю. Коваленко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 5 (55). – С. 116–121. **14.** Про вищу освіту : закон України від 17 січ. 2002 р. № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134. **15.** Конституція України / Відомості Верховної Ради України. – Х. : Парус, 2005. – 56 с.

Надійшла до редколегії 10.09.2011

Определены и проанализированы особенности студенчества как отдельной социальной группы. Сделан вывод о том, что правосознание студенчества обусловлено специфическими качествами данной социальной группы.

Features of students as separate social group are defined and analyzed. It is proved that the legal consciousness of students is caused by specific signs of the given social group.